

Wstęp

Tom esejów *W świecie powinności* to pierwsza publikacja w polskojęzycznej literaturze filozoficznej ujmująca zagadnienie normatywności (powinności) z wielu różnych naukowych perspektyw. Zwykle bowiem rozważania na temat fenomenu normatywności i natury powinności były prowadzone na gruncie etyki i metaetyki oraz filozofii i teorii prawa. Znacznie rzadziej natomiast podejmowane były badania uwzględniające dorobek innych nauk, takich jak matematyka, logika, psychologia, czy psychiatria. W naszym przekonaniu rozwój *neuroscience*, czy raczej *neurosciences*, bo przecież chodzi tu o szerszą grupę dyscyplin naukowych, powoduje konieczność uwzględnienia dorobku tych nauk we współczesnej debacie poświęconej kwestii normatywności.

Mamy nadzieję, że prezentowane w tym zbiorze artykuły wypełnią, przynajmniej w pewnym stopniu, tę lukę i będą **dobrym punktem** wyjścia dla dalszych badań, uwzględniających właśnie ową szerszą perspektywę.

Niniejszy tom otwiera esej Jana Woleńskiego *O pewnych analogiach pomiędzy dyskursem normatywnym i epistemicznym*, w którym autor wskazuje na podobieństwa pomiędzy modalnościami normatywnymi i epistemicznymi. W pierwszej części eseju, wykorzystując metodę kwadratu logicznego, Woleński opisuje związki logiczne pomiędzy różnymi typami modalności, a następnie podejmuje analizę klasycznej definicji wiedzy, podkreślając analogie między problematyką wiedzy i epistemologią cnót oraz etyką przekonań.

W tekście *Natura normatywności oraz projekt naturalizacji pojęć normatywnych* Robert Audi zajmuje się problemem normatywności w kontekście filozoficznych koncepcji naturalizacji. Autor dokonuje przeglądu pojęć związanych z normatywnością i wskazuje powody, dla których próby naturalizacji normatywności uważane są za doniosłe. W dalszej kolejności podejmuje się oceny perspektyw naturalizacji w etyce oraz naturalizacji rozumu praktycznego. Audi podkreśla istotną rolę percepcji moralnej oraz jej odmiennosć od percepcji fizycznej. Artykuł kończy prezentacja zarysu autorskiej koncepcji normatywności, w której uwzględnione zostają zarówno motywacyjny aspekt sądów normatywnych, jak i autonomia epistemiczna sądu normatywnego.

W eseju *Deontyczna struktura świata. Analiza podstawowych pojęć normatywnych* Jaap Hage bada różnice i podobieństwa pomiędzy faktami a regułami. W jego ujęciu normatywność odnosi się zarówno do racji dla przyszłych działań, jak i do oceny zachowań przeszłych. Kluczowym wątkiem rozważań jest analiza pojęć deontycznych, takich jak „powinność”, „obowiązek” oraz „zobowiązanie”. Analizy te rzucają światło na wiele dyskutowanych w literaturze problemów oraz kwestionują utarte schematy pojęciowe, na których opierają się zwykle analizy problemu normatywności.

W tekście *W poszukiwaniu źródeł powinności. Etyka obowiązku i etyka odpowiedzialności wobec problemu autorytetu* Marta Soniewicka skupia uwagę na mechanizmach, dzięki którym normy i reguły zobowiązują do określonego działania. Tłem jej rozważań są dwie konkurencyjne teorie etyczne – etyka obowiązku Kanta oraz oparta na wartościach etyka odpowiedzialności w ujęciu Maxa Schelera i Nicolaia Hartmanna. Autorka podkreśla etyczny charakter tych koncepcji, które pozostają w silnej zależności od poglądów na rolę Boskiego autorytetu.

Esej Wojciecha Załuskiego *Normatywność aretyczna versus normatywność nie-aretyczna* ma dwa cele. Pierwszym z nich jest prezentacja i krytyczna analiza teorii etycznej zaproponowanej przez Alasdaira MacIntyre’a. Drugi sprowadza się do obrony jednej z wersji

arystotelesowskiej etyki cnoty w kontekście historyczno-socjologicznym. W polemicznej części rozważań, dotyczących dzieła MacIntyre'a, autor dochodzi do wniosku, że nie jest to teoria przekonująca, gdyż opiera się na znaczących uproszczeniach. W części pozytywnej Załuski podkreśla, że pomimo oryginalności trudno jest pogodzić relatywistyczny charakter propozycji MacIntyre'a z jego krytyką relatywizmu współczesności. Na zakończenie autor dokonuje interpretacji poglądów szkockiego filozofa na tle współczesnego sporu o normatywność.

Esej Bartosza Brożka i Mateusza Hohola poświęcony jest tytułowemu pytaniu: *Czy matematyka jest normatywna?* Ich zdaniem daną regułą określić można jako normatywną, gdy jest ona obiektywna i stanowić może podstawę do uzasadnienia działania lub przekonania. W pierwszej części tekstu autorzy badają dwa klasyczne stanowiska filozoficzne, jakimi są platonizm oraz formalizm, wskazując na problemy, na jakie filozofie te napotykały w obliczu problemu normatywności. W części drugiej analizują natomiast tytułowe zagadnienie z punktu widzenia teorii neurokognitywnych, należących do paradygmatu *embodied-embedded mind*.

Aeddan Shaw w tekście *Spór o normatywność znaczenia. Ujęcie perspektywiczne* broni tezy, że możliwe są różne teoretyczne rekonstrukcje języka, a przez to różne koncepcje jego normatywności. Analizuje trzy podstawowe stanowiska w sporze o normatywność znaczenia: teorię głoszącą, że język nie jest normatywny oraz koncepcje zewnętrznej i wewnętrznej normatywności znaczenia. Następnie krytykuje i odrzuca te stanowiska, odwołując się do ustaleń z zakresu lingwistyki. Reasumując, autor argumentuje za wizją znaczenia opartą na kryterium użycia.

Esej Łukasza Kurka *Dualizm przekonań. Przekonania normatywne i nienormatywne* dotyczy zagadnienia normatywności przekonań z perspektywy psychologicznej. Prezentując zagadnienie normatywności przekonań, autor wskazuje na związek pomiędzy poprawnością przekonań a ich prawdziwością. Teza o normatywności przekonań zostaje następnie osłabiona poprzez wskazanie, że

jedynie niektóre przekonania – określone mianem przekonań **normatywnych** – to stany mentalne regulowane przez mechanizmy mające na celu zapewnienie ich prawdziwości. Natomiast przekonania regulowane przez innego rodzaju mechanizmy to przekonania nienormatywne. Łukasz Kurek kończy swoje rozważania wskazaniem związku pomiędzy dwoma wspomnianymi typami mechanizmów a proponowanymi na gruncie psychologii dwuprocesowymi teoriami kompetencji poznawczych.

Edward Nęcka w eseju *Normatywność z perspektywy psychologicznej* wskazuje, w jaki sposób problem normatywności można analizować na gruncie psychologii poznawczej. Autor już na samym wstępie zaznacza, że pojęcie „normatywność” obce jest psychologii, stąd, badając normatywność w kontekście psychologii, trzeba „przetłumaczyć” pytania filozoficzne na język zrozumiały dla psychologa. Po przeprowadzeniu tej analizy Nęcka przekonuje, że dla sporów o normatywność istotne znaczenie mogą mieć teorie oraz eksperymenty dotyczące problematyki samokontroli, zachowań moralnych oraz konformizmu w stosunku do norm akceptowanych wewnątrz grupy.

Marcin Siwek, Rafał Jaeschke, Dominika Dudek i Natalia Czyżowska w tekście *Rozwój moralny i normatywność a zaburzenia psychiczne* omawiają wpływ uszkodzeń mózgu oraz zaburzeń psychicznych na zachowania moralne oraz, szerzej, na zachowania normatywne. W artykule omówione zostają również przyjmowane w psychologii założenia znajdujące się u podstaw koncepcji rozwoju moralnego. Autorzy podkreślają, że pojęcia wykorzystywane przez psychiatrów oraz psychologów są moralnie neutralne, wskazując jednocześnie na interesujący związek pomiędzy zachowaniem osób cierpiących na zaburzenia psychiczne a moralnością.

W tekście *Czy istnieje moduł normatywny?* Bartłomiej Kucharzyk poddaje analizie różne interpretacje wyników badań z wykorzystaniem zadania Wasona (*Wason Selection Task*). Psychologowie ewolucyjni – w szczególności Leda Cosmides i John Tooby – twierdzą, że szybkie i precyzyjne wykrycie złamania reguł społecznych

możliwe jest dzięki wykształconemu ewolucyjnie modułowi normatywnemu. Interpretacja taka, podobnie jak sama teza o modularności umysłu, budzi jednak sprzeciw wielu przedstawicieli nauk o poznaniu. Autor zdaje szczegółowe sprawozdanie z tej pasjonującej debaty, proponując w tym kontekście własne rozwiązania.

Niniejszy tom wpisuje się w szerszy projekt badań nad normatywnością. Dlatego też niektóre z zebranych w nim tekstów ukazały się już w anglojęzycznej pracy zbiorowej *The Many Faces of Normativity* pod redakcją Jerzego Stelmacha, Bartosza Brożka i Mateusza Hohola, wydanej przez Copernicus Center Press w 2013 roku. Dokładne informacje o źródłach tych tekstów Czytelnik znajdzie na końcu książki. Swego rodzaju uzupełnieniem niniejszego tomu jest natomiast książka Anny Brożek, Bartosza Brożka oraz Jerzego Stelmacha *Fenomen normatywności* (Copernicus Center Press, Kraków 2013), która ma być próbą bardziej systematycznego ujęcia podstaw, oblicz oraz granic normatywności.

Wierzymy, że opracowania te pozwolą Czytelnikowi nie tylko na zapoznanie się ze współczesną debatą toczącą się wokół zagadnienia normatywności, ale dadzą również asumpt do własnych dociekań.

Chcemy serdecznie podziękować wszystkim Autorom publikowanych w tym tomie esejów – zarówno tym, którzy wyrazili zgodę na wydanie prac wcześniej publikowanych w języku angielskim, jak i tym, którzy dla potrzeb tego zbioru przygotowali nowe teksty. Niniejsza książka została opublikowana dzięki wsparciu finansowemu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach projektu badawczego *Normatywność*.

Kraków, luty 2013 r.

Bartosz Brożek
Mateusz Hohol
Łukasz Kurek
Jerzy Stelmach